

RANKO MARINKOVIĆ

Med hrvatskimi pripovedniki srednje generacije uživa Ranko Marinković sloves enega najizjemnejših mojstrov. Piše že dobrih dvajset let, pa do danes ni napisal ravno veliko. Začel je z dramo »Albatros« in za sedaj tudi končal ž njo »Glorija«. S tem seveda ni rečeno, da nas prihodnja leta ne bo zopet presenetil z izbrano knjigo pripovedne proze ali z novo dramo. Po njegovih prvih izletih v mediteranski, otoški svet, v katerem se je rodil, so nekateri (n. pr. rajniki Ivan Goran Kovačić, 1940) pričakovali, da bo napisal roman. Do danes ga še ni. Pač pa nam je razen dveh uprizorjenih dram in številnih proznih fragmentov napisal vrsto daljših novel, izmed katerih spadajo nekatere med najvišje dosežke jugoslovanske novelistike.

Preden na kratko očrtam njegovo pisateljsko podobo, le nekaj skopih bio-in bibliografskih podatkov. Marinković se je rodil 22. februarja 1915 v Visu na istoimenskem otoku. Studiral je psihologijo na zagrebški filozofski fakulteti. Med zadnjo vojsko je došel v italijansko internacijo, vendar se mu je posrečilo zbežati. Nekaj časa je prebil v begunskem taborišču El Shat v sinajski puščavi. Po vojski je bil direktor Drame Hrvatskega narodnega kazališta v Zagrebu (od 1946) in eden izmed urednikov revije »Republika« (od 1949), sedaj pa že precej let predava dramaturgijo na Akademiji za gledališko umetnost v Zagrebu.

Osemnajstleten je začel pisati pesmi v zagrebški dijaški list »Mladost«, ki ga je vodil rajniki prof. dr. Antun Barac. S pesmimi je bilo kaj kmalu opravljeno. Potem je pisal gledališke kritike za periodični tisk in počasi začel sodelovati s proznimi odlomki v književnih revijah. Štiriindvajsetleten je napisal dramo »Albatros« (1957), ki mu jo je Hrvatsko narodno kazalište prvič uprizorilo na pomlad 1959, medtem ko je v knjigi izšla skupaj z njegovo prozo še le po vojski (»Proze«, 1948). Poleti istega 1959. leta je napisal in pod naslovom »Sunčana je Dalmacija« v Krleževi reviji »Pečat« (1959) tiskal vrsto odlomkov obsežnega proznega ciklusa, kateremu je kasneje dal naslov »Cvrčci i bubnjevi«. V svoji prvi knjigi, imenovani »Proze«, ki mu jo je izdala Matica hrvatska (1948), je razen omenjenih del tiskal še »Pospano kroniko«, »Poniženje Sokrata«, »Balkon«, obsežno prozo »Ni braća ni rodaci«, pa še novelo »Oko božje«. Večji del te predvojne Marinkovićeve proze je izšel tudi v Beogradu, v cirilici, in sicer v knjigi »Pod balkonima« (1953), ki jo je izdala založba »Prosveta«. Istega leta je zagrebška »Kultura« založila Marinkovićevo drugo prozno knjigo »Ruke« (1953), ki je bila nagrajena z zvezno nagrado in je tudi sicer naletela na ugoden sprejem pri kritiki. Vmes je tiskal še knjigo esejistično-kritičnih zapiskov pod naslovom »Geste i grimase« (»Zora«, 1951), se pravi predvojne gledališke kritike, ki jim je dodal še dva esejistična zapiska. Zbirko »Roke« je v ponatisu izdala beograjska »Prosveta« v zbirki »Brazde« (1953), medtem ko mu je drama »Glorija«, ki jo je prvo in pred krstno predstavo v izvirniku prikazalo celjsko gledališče v slovenščini, izdala zagrebška založba »IBI« (1957). Nekaj Marinkovićeveh novel je prevedenih tudi v svetovne jezike.

Kot pripovednik se je Marinković začel razvijati v reviji »Pečat«, ki jo je nekaj let pred zadnjo vojsko izdajal v Zagrebu Miroslav Krleža. Tu je objavil

vrsto svojih svežih proz, kaj nenavadnih za tisti predvojni čas, ki so opozarjale na svojevrstnega pisatelja. S še nekaterimi drugimi, ki so napisane 1940. in 1941. leta, se je prvič predstavil v knjigi po vojski (»Proze«, 1948). O njegovem pisanju je pred vojsko bolj analitično pisal I. G. Kovačič, po vojski pa zlasti mlajši kritiki, tako Vlatko Pavletič (»Republika«, 1954), v slovenščini Herbert Grün (»Nova obzorja«, 1955) in pa Petar Džadžić (»Delo«, december, 1957). Vse tri omenjene analitične študije obsegajo eno do dve tiskovni poli, pa zato tudi opozarjam nanje.

Ranko Marinković je izrazit realist. Toda realist čisto svojega kova. Bili so kritiki, ki so svoj čas njegovo pisanje razglašali za moderno. Ranković pa je moderen prav toliko, kolikor je moderen sleherni dober, posrečen pripovedniški prijem, umetniško zrelo napisan tekst, ki je v nekem pogledu vedno moderen. Njegove zgodnje, do druge svetovne vojske napisane proze so na zunaj močno lokalne, v njih je prikazan svet njegovega Visa, izrazito malomeščanski krogi, tako rekoč brezpomembni, čisto lokalni otoški pripetljaji. V ospredje silijo ljudje svojevrstnih poklicev, financarji, menihi, orožniki, device, brivci in kar se pleče okrog njih, skratka otoški mikrokozmos z lokalno tipičnostjo in čudno izoliran od dogajanj v širnem svetu.

Tisto, kar je Marinkovičeva posebnost, je nekaj podtalno filozofskega, je njegov v večji meri resignirani kot pa pesimistični pogled na življenje in na človeka. Marinković ni ne klasičen humorist in ne klasičen satirik, čeprav vsega tega najdemo v obilici v njegovih delih. Mirno in ostro presoja dejanje in nehanje človeka, izbira tipične ljudi, zvečine preproste zemljane, jim analizatorsko pregleduje drob, jih postavlja v smešne položaje, da bi se jim posmešnil in včasih tudi nasmejal, hkrati pa se smeje tudi samemu sebi. V poglobitvenih potezah je ta njegov posmeh, ta sarkazem vedno razumski, hoten, zato včasih tudi težko dostopen preprostejšemu bralcu, tu in tam celo zajedljiv in po malem zloben. V dveh stavkih, ki jih je sam zapisal, je precej točno odkril naravo lastnega smeha. Takole pravi: »Dandanašnji se smejemo v glavnem iz hudobije«, pa še: »Humor se je rodil iz razuma«. Ta dva stavka bi lahko kaj značilno označevala bistvo njegove potrebe po pisanju.

Iz majhnih ljudi in drobnih, čisto vsakdanjih pripetljajev, ki jih ti ljudje doživljajo, gradi svoje pripovedne fragmente in novele. Čudna tragičnost je v teh ljudeh, ki so v nenehnem, aktivnem nasprotju z razmerami in drugimi ljudmi. Nesporazumov je nešteto, zato tudi neugodnih doživetij in drobnih porazov. Ko prebiramo njegovo prozo, nas ne posiljuje tisti sproščeni, široki smeh, ki ga v tolikšni meri vzbujajo v bralcu tipični humoristi n. pr. Haškovega tipa. Nasprotno. Vedno je prisoten priokus nečesa gorjupega, žalostnega, človeško žaljivega in človeka nevrednega, ponižujočega. In vendar je tudi na dnu te nevšečne gorjuposti kapljica izrazitega humanizma, tako rekoč prepričanje, da je človek v bistvu kljub vsemu revež, strpljeno, vsem mogočim neizostanom izpostavljeno bitje, pa mu je treba pomagati.

Seveda se je Marinkovičeva proza kasneje tematično močno razrasla, posegel je širje, zajel človeka nasploh, še prav posebej v izkušnjavah zadnje vojske. In kljub temu so pisatelju ti posmehu izpostavljeni ljudje v nekem pogledu ljubi, pri srcu so mu, nekako hudo mu je zaradi njih in njihovih mučnih položajev in porazov. Celó v izraziti satiri čutimo to blago pisateljevo potezo, pa je Džadžić v črno zadel, ko je zapisal, da je n. pr. Krleževa satira

»mačehovska«, »Marinkovičeva pa vseskozi materska«. Dejal bi, da je manj oster proti tistim, ki se bijejo za ljubezen in obstoj, kot proti tistim, ki so predstavniki oblasti, pa najsi bo državne ali pa cerkvene. Medtem ko je v prvem primeru prikazoval le najnižje nosilce državne oblasti, orožnike in financarje, je v drugem primeru posegel više, pa na nekaj mestih naletimo na izrazito antiklerikalno družbeno satiro.

Najdemo pa tudi take Marinkovičeve tekste, novele in drame, ki ni nič izrazito posmehljivega v njih. Taka je n. pr. ena najboljših njegovih novel. »Angel«, in tudi dolgo dramo »Glorija« bi lahko prišteli mednje. Večkrat je bilo že zapisano, da sta pravzaprav smrt in strah dva temeljna motiva, ki vzgibavata Marinkovičeve »junake«. Drugače kot v narekovajih jih namreč ne morem omenjati. Leta pred zadnjo vojsko so, kot vse kaže, močno prizadela pisatelja in totalitarni režimi po Evropi, ki so takrat in še nekaj let potem sejali strah med ljudmi, so občutno vplivali na usmerjenost Marinkovičevega pripovedništva in njegovo temeljno občutje.

Kljub izraziti razumskosti marsikaterega Marinkovičevega pripovednega teksta, naletimo marsikod tudi na več kot prijetne lirične vložke, ki na eni strani poživijo, na drugi pa tudi poglobe pripovedovanje. Skoraj nam je včasih žal, da ni take lirične sproščenosti več. Videz je namreč, da pisatelj namenoma skopari ž njo, čeprav bi ne bilo treba.

Če bi hotel reči, kje se je Marinković vsaj delno oplajal in zgledoval, bi lahko omenil nekatere danes že klasične pisatelje. Taka sta predvsem Čehov in Poe, deloma pa tudi Kafka. So nekateri, ki govore o delnih sledovih freudizma, drugi pa nahajajo v Marinkoviću tudi odtenke sartrizma in celo sledi Joycea.

Na koncu še besedo o Marinkovičevi formi. Dognana je do zadnjega vlakna. Zato spada Marinković med tiste naše pisatelje, ki bi jih zaradi načina pripovedovanja najlažje uveljavili na tujem, se pravi v prevodu. Njegovi stavki so kristalno čisti in dognani in tudi kompozicijsko je njegova novelistika primer klasične proze. Notranjega monologa, izraznih komplikacij, prepletanja preteklega s sedanjim in bodočim, kar je zelo značilno za današnjo moderno prozo, v njegovem pripovedništvu sploh ne najdemo. Če je torej sodoben po tematiki, absolutno ni moderen v izrazu. In še nečesa mu čudno manjka: tistega vulkanskega, ljudskega jezika, ki je prirojen mnogim dalmatinskim pripovednikom našega časa, n. pr. Mirku Božiću, Vjekoslavu Kaleb, Vojinu Jeliću. Medtem ko so ti trije močno povezani s štokavskim, planinskim dalmatinskim zaledjem, kjer je čut za jezik čisto drugačen kot na otokih z močnejšim romanskim vplivom, piše Marinković sicer pravilno, toda ljudskemu jeziku odmaknjeno hrvaščino.

Novela »Koščene zvezde«, ki je tiskana v tej številki v slovenskem prevodu, je izšla v zbirki »Ruke«. Predstavlja izrazit primer pravičnosti pisatelja do našega balkanskega primitivca, ki je prepričan, da ima v rokah oblast, in do tujcev-okupatorjev. Omeniti moram, da je doslej Marinkovičovo novelo »Božje oko« prevedel Davorin Ravljen za knjigo »Hrvatski poveljni novelisti« (SKZ, 1950). Kasneje je Herbert Grün tiskal novelo »Roke« (»Nova obzorja«, 1955), pred kratkim pa Miroslav Ravbar »Angela« (»Svet ob Muri«, 1958).

Tone Potokar